

Формування професійно важливих якостей – важлива умова успішного виховання майбутніх фахівців

У статті розглядаються наукові підходи до трактовки поняття „професійно важливі якості” та психолого-педагогічні феномени формування професійно важливих якостей фахівця у процесі виховання у вищій школі.

Ключові слова: професійно важливі якості, професійна придатність, виховання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Завдання виховання висококваліфікованих фахівців було і залишається нагальними для української освіти, що має спрямовувати свої зусилля на формування професіоналів, які б відповідали вимогам суспільного та економічного розвитку держави. Одним зі важливих шляхів розв'язання цього питання є виховання у майбутніх фахівців системи професійно важливих якостей. Останні є необхідною умовою становлення психологічно готового, професійно придатного, успішного спеціаліста певної галузі. Спрямування виховного процесу у вищому навчальному закладі (далі – ВНЗ) на формування та розвиток професійно важливих якостей має бути пріоритетним напрямом професійної підготовки фахівців.

Тож, вищезазначені важливі завдання породжують актуальну проблему зосередження виховного процесу вищої школи на успішному формуванні у студентської молоді необхідних професійно важливих якостей.

Аналіз досліджень і публікацій... Психолого-педагогічним засадам професійного навчання та виховання студентської молоді, професійної підготовки фахівців присвятили свій науковий пошук Г.Балл, В.Гордієнко, Г.Красильникова, С.Красильников, Д.Крюкова, В.Кузнецов, В.Манько, В.Рибалка, М.Скиба, О.Федик та ін.

У психологічній науці проблеми розвитку професійно важливих якостей особистості у процесі професійної діяльності та фахової підготовки досліджували І.Алексеева, О.Батаршев, В.Бодров, О.Волков, Ю.Ірхін, Я.Когут, Г.Ложкін, С.Максименко, Є.Майорова, І.Мартинюк, В.Рибалка, О.Столяренко, О.Сегеда та ін.

Разом з тим майже відсутні публікації з проблем формування професійно важливих якостей фахівців у процесі їх виховання у ВНЗ. Також відсутній єдиний підхід до визначення самого поняття „професійно важливі якості”.

Формулювання цілей статті... Метою статті є визначення поняття професійно важливих якостей фахівця та психолого-педагогічних феноменів їх формування у процесі виховання у вищій школі.

Виклад основного матеріалу... Формування особистості професіонала здійснюється впродовж усього його професійного життя: починається із виникнення мотиву освоїти певний вид діяльності; продовжується підготовкою у ВНЗ, професійною діяльністю за фахом й досягненням високого рівня професійної майстерності та зрілості. У цьому ж процесі професійного розвитку – професіогенезі, який є досить складним і тривалим, зароджуються та вдосконалюються професійно важливі якості.

Під поняттям „професіогенез” розуміють процес формування соціальних якостей особистості, які забезпечують задоволення потреб суспільного розвитку на основі висококваліфікованої праці й загальнолюдських цінностей [1].

Крім того, професіогенез залежить від трьох основних передумов:

- по-перше – від індивідуально-психологічних особливостей людини, її психофізіологічного потенціалу та розвинених особистісних й професійно важливих якостей;
- по-друге – від умов та вимог діяльності, що висуває певна професія до особистості;
- по-третє – від рівня співвідношення особистісних характеристик, якостей фахівця й вимог діяльності; чим вищим буде зазначений рівень співвідношення, тим успішнішим буде професійний розвиток людини.

Процес підготовки у навчальному закладі поєднує процеси навчання та виховання у цілісний педагогічний процес (навчально-виховний) – цілеспрямовану, динамічну взаємодію викладача та студента, у процесі якої здійснюється їх навчання, виховання, розвиток та формування професійно придатного фахівця.

Так, науковці співвідносять розвиток професійно значущих якостей фахівця із професійною придатністю. Остання розглядається, по-перше, як сукупність якостей, властивостей людини, що визначають успішність формування придатності до конкретної діяльності (видів діяльностей), і, по-друге, як сукупність наявних, сформованих професійних знань, навичок, умінь, а також психологічних, фізіологічних й інших якостей і властивостей, що забезпечують ефективне виконання професійних завдань [5, с.10].

Розвиток професійної придатності починається на етапі навчання у ВНЗ й продовжується як у системі неперервної освіти (в інститутах післядипломної освіти та на курсах перепідготовки кадрів), так і у процесі безпосередньої професійної діяльності. Випускник ВНЗ не може одразу мати високий рівень професійної придатності, оскільки формування і розвиток професійно важливих якостей відбувається у процесі його подальшого професійного становлення.

Процес формування професійно важливих якостей є досить динамічним, складним і зазнає постійних змін у процесі професіогенезу особистості. Як зазначають науковці, формування особистості – це процес зміни особистості при взаємодії її з реальною дійсністю, утворення фізичних і соціально-психологічних новоутворень у структурі особистості [7, с.490]. Саме поняття „формування” відображає результат активних форм впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на процес розвитку [4, с.191]. Формування професійно важливих якостей – це їх утворення та розвиток у процесі виховання.

Аналіз наукових розробок свідчить, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення поняття „професійно важливі якості” (далі – ПВЯ). Загалом у науковій літературі спостерігаються переважно три підходи до визначення професійно важливих якостей.

Перший підхід: ПВЯ – характеристики людини, що базуються на природній біологічній основі й визначають успішність і рівень пристосованості її до діяльності.

Цього підходу дотримувались В.Бодров, Я.Когут, І.Мартинюк, В.Рибалка, В.Романов, О.Столяренко та ін. Вони до професійно важливих якостей відносили психофізіологічні, психологічні характеристики особистості, її здібності та здатності.

Другий підхід: ПВЯ – індивідуально-психологічні особливості фахівця.

Прихильниками цього підходу є І.Алексеева, О.Батаршев, Є.Майорова та ін. Під професійно важливими якостями вони розуміли індивідуально-психологічні особливості та властивості фахівця.

Третій підхід: ПВЯ – уміння, здібності та властивості особистості, що формуються у процесі навчання. Тож, визначаючи перелік ПВЯ науковці характеризують, крім властивостей, здібностей, здатностей, ще й уміння (В.Вареник, О.Волков, Ю.Ірхін, О.Сегеда, В.Чирков та ін.).

Це пояснюється тим, що у науковій, методичній літературі часто трапляються взаємозв'язані поняття „уміння”, „здатність”, „здібності”, „якості”. Наприклад: „уміння – це ті професійно важливі якості суб'єкта діяльності, через які реалізується процес регуляції трудової діяльності” [8, с.10].

У психологічній практиці досить часто у поняття „професійні здібності” включають не тільки характеристики здібностей, а й особливості специфічних для конкретної професії професійно важливих якостей. Здібності ж розглядають як властивості, що розвиваються [5, с.40-41].

Разом з тим, у „Комплексі нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти”, виданому МОНмолодьспортом України, ці поняття також взаємопов'язані: „уміння – здатність людини виконувати певні дії на основі відповідних знань та навичок” [3, с.25]. Здатність визначається як властивість індивіда здійснювати, виконувати щонебудь, поводити себе певним чином; у тому числі психічний та фізичний стан індивіда, у якому він спроможний виконувати певний вид продуктивної діяльності [3, с.17]. Через властивості особи визначаються і якості особистості випускника вищого навчального закладу, а саме: „...цілісна сукупність характеристик особистості, що визначає зміст соціально значущих і професійно важливих властивостей особи...” [3, с.26].

Отже, із вищевказаного випливає таке: ПВЯ мають біологічну основу; розвиваються у процесі професійної підготовки та діяльності; є передумовою придатності до певного виду діяльності; до ПВЯ відносять фізіологічні та психологічні характеристики людини, її індивідуально-психологічні особливості, властивості, здібності, здатності, уміння.

Крім того, із наведених визначень виходить, що здатність об'єднує здібності, властивості, уміння й виступає такою особистісною характеристикою, яка визначає її спроможність до здійснення певного виду діяльності.

Під професійно важливими якостями фахівця слід розуміти його психофізіологічні, психологічні характеристики та здатності, що формуються, розвиваються у процесі професійної підготовки й діяльності та є основою їх успішності.

Якості особистості є інтегральним продуктом тих діяльностей якими вона займалася, а її

нинішня активність – головний фактор змін, що відбуваються [6]. Тобто професійна діяльність є простором для розвитку й удосконалення наявних якостей та утворення нових.

У процесі ж професійної підготовки тільки формується система необхідних якостей відповідно до вимог майбутньої діяльності. Складові психологічної структури особистості (темперамент, характер, здібності, індивідуальні особливості пізнавальних і емоційно-вольових процесів; життєвий і професійний досвід; спрямованість) також зазнають змін, „підлаштовуються” під майбутню професійну діяльність.

Випускник ВНЗ повинен мати первинний набір необхідних груп якостей: психофізіологічних, моральних, інтелектуальних, комунікативних та ін. Наповнення кожної із зазначених груп буде здійснюватись залежно від специфіки професії та вимог діяльності до особистості фахівця. А їх розвиток залежатиме від його психофізіологічних, психологічних характеристик та особливостей виховання у вищій школі.

Відповідно, одним із важливих завдань навчального закладу є організація та проведення виховних заходів, що впливають на розвиток особистості майбутнього фахівця (наприклад, виховання через предмет, виховні заходи морально-патріотичного характеру, зустрічі із випускниками та досвідченими фахівцями у певній галузі, відвідування театрів, музеїв, галерей тощо, конкурси на краще виконання певного професійного завдання, інтелектуальні змагання й т. ін.).

Також слід зазначити, що виховні заходи будуть достатньо ефективними лише за умов наявності у студентів таких мотивів, як бажання брати в них участь, інтерес до цих заходів. Необхідні також і певні умови для утворення вказаних мотивів. Такі умови можуть бути створені через установа атмосфери співпраці між викладачами, кураторами навчальних груп, керівництвом навчальних закладів та студентами.

Важливо також звернути увагу й на мотивацію студентів до професійної діяльності, що складається із ієрархії мотивів, які формуються та розвиваються протягом навчання у ВНЗ. Ієрархія мотивів змінюється залежно від впливу низки чинників (умов навчання, іміджу професії, ставлення до навчання та майбутньої діяльності, особистісного розвитку тощо), але найбільш стійкими мотивами, що спонукають до оволодіння діяльністю є наступні: інтерес до професії, бажання самоствердитись, прагнення застосовувати отримані знання на практиці, бажання стати професіоналом; прагнення до матеріальної забезпеченості тощо.

Крім того, необхідно враховувати, що формування особистості є досить особливим процесом освоєння спеціальної сфери суспільного досвіду, але він відрізняється від засвоєння знань, умінь і способів дій, оскільки тут йдеться про таке засвоєння, у результаті якого відбувається утворення нових мотивів і потреб, їх перетворення, підпорядкованість і т.п. А досягнути всього цього шляхом простого засвоєння не можна [2, с.284]. У зв'язку з цим, до вказаного вище доцільно додати таке: якщо відбувається тільки отримання нової інформації, узагальнення знань, а не розвиток особистості майбутнього професіонала, можуть спостерігатися слабкі функціональні зв'язки між отриманою інформаційною основою і психологічною готовністю до її практичної реалізації, то стверджувати про достатній рівень сформованості особистості фахівця неможливо.

Висновки та перспектив подальших розвідок... Вищезазначене дозволило дійти таких висновків:

- процес формування професійно важливих якостей є досить динамічним, складним і зазнає постійних змін у процесі професіогенезу особистості; рівень професійної придатності фахівця взаємопов'язаний із рівнем розвитку його професійно важливих якостей; випускник ВНЗ не може мати високого рівня професійної придатності, оскільки формування і розвиток професійно важливих якостей продовжується у процесі його подальшого професійного становлення;

- професійно важливі якості фахівця – це його психофізіологічні, психологічні характеристики та здатності, що формуються, розвиваються у процесі професійної підготовки й діяльності та є основою їх успішності;

- виховання особистості майбутнього фахівця в умовах ВНЗ доцільно розглядати як цілеспрямований процес утворення й удосконалення комплексу професійно важливих якостей, під впливом психолого-педагогічних особливостей навчально-виховного процесу.

Перспективним вбачається розроблення комплексу психолого-педагогічних методик формування та розвитку певних груп професійно-важливих якостей майбутніх професіоналів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности: теоретические и прикладные проблемы / В. А. Бодров. – М. : Ин-т психологии РАН, 2006. – 623 с.
2. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию : курс лекций / Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1988. – 320 с.
3. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої

освіти / [за заг. ред. В. Д. Шинкарука]. – К. : МОН України, 2008. – 68 с.

4. Ложки Г. В. Психологические основы профессионализации личности в особых условиях деятельности / Г. В. Ложки // Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях : матеріали міжрегіон. наук. семінару, (Київ, 25 берез. 2010 р.) / Мін-во оборони України, Національний університет оборони України. – К. : НУОУ, 2010. – С. 189–192.

5. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности: учеб. пособие / [под общ. ред. В. А. Бодрова]. – М. : ПЕР СЭ, 2003 – 768 с.

6. Прикладная юридическая психология : учеб. пособ. для вузов / [под ред. А. М. Столяренко]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 639 с.

7. Столяренко Л. Д. Психология и педагогика в вопросах и ответах : учеб. пособ. / Л. Д. Столяренко, С. И. Самыгин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. – 576 с.

8. Чирков В. И. Психологические основы подготовки кадров : текст лекций / В. И. Чирков. – Ярославль : Ярославский гос. ун-т, 1988. – 48 с.

Аннотация

Н.Г.Иванова

Формирование профессионально важных качеств – важное условие успешного воспитания будущих специалистов

В статье рассматриваются научные подходы к трактовке понятия „профессионально важные качества” и психолого-педагогические феномены формирования профессионально важных качеств специалиста в процессе воспитания в высшей школе.

Ключевые слова: профессионально важные качества, профессиональная пригодность, воспитание.

Summary

N.G.Ivanova

Professionally Important Qualities Formation as an Important Condition for the Successful Training of the Future Specialists

The article deals with the scientific approaches to the interpretation of the term „professionally important qualities” and with the psychological and pedagogical phenomena in formation of the professionally important qualities of the specialist during his training at the high school.

Key words: professionally important qualities, professional suitability, education.

Дата надходження статті: „25” вересня 2012 р.

УДК [371.124.064:005.336.2]:811.11(045)

І.М.ІСАКОВА,
старший викладач
(м.Хмельницький)

Психолого-педагогічні основи формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов

У статті аналізуються психолого-педагогічні основи формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов, вивчається цей аспект, який сприятиме глибшому розумінню механізмів формування даної компетенції.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, іноземні мови, розвиток, мотивація, пізнавальні та соціальні інтереси студентів.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Як відомо, головною метою навчального процесу як системи є здійснення його основних функцій – навчання, розвитку і виховання. При цьому повідомлення системи знань повинно бути результативним, тобто включатися в структуру свідомості; розвиваючим, тобто поширювати потенційні можливості особистості та ціннісно-орієнтуючим. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень П.Я.Гальперіна, Н.А.Менчинської, Я.А.Пономарьова та ін. нами виділено методологічні положення, які стосуються ефективного функціонування навчально-пізнавальної діяльності:

– знання як продукт навчально-пізнавальної діяльності є результатом інтеграції зовнішньої дії та внутрішньої активності суб'єкта навчання;

– ефективність навчання залежить від інформаційної різноманітності зовнішнього середовища, різноманітності проявів активності суб'єкта навчання, структури та змісту попереднього досвіду, сформованості механізмів рефлексії.